Naše řeč ROČNÍK XXVIII. ČÍSLO 4. 1944.

J. V. Bečka:

O souměrnosti složitějších větných celků.

(Ostatek.)

II. Nyní věnujme pozornost vedlejším větám ve složitém souvětí podřadném. Nejdůležitější problém je tu tento: kolik vět vedlejších za sebou takové souvětí snese?

Jsou-li tyto vedlejší věty navzájem souřadné, není jejich počet prakticky omezen. V bohatém výčtu jich může býti vedle sebe i slušná řádka. V příkladě z Fr. Kubky (str. 5.) jsme čtli takových vět za sebou šest. Je to dost, ale ještě to není maximum. Ovšem čím je jich více, tím větší vliv mají na postavení a ráz věty hlavní, jak jsme si o tom právě pohovořili.

Něco jiného však je, jsou-li vedlejší věty postupně podřaděny. Závislost druhého stupně je ještě zcela nezávadná. Na příklad:

Mluvil-li japonský holič o celých stádech Korejců (*1. závislost*), která obývají zlatorožský záliv (*2. závislost*), neměl pravdu. (J. Kopta, Zlatá sopka. Praha 1937, str. 88.)

Bez takových vět druhého stupně závislosti by ani nebylo možné myšlenku hlouběji propracovat; vidíme to zejména tam, kde obě věty vedlejší rozvádějí ústřední myšlenku věty hlavní:

Zvláštností dekadentního literárního stylu bylo, že se projevil symbolistickou metodou jenom v lyrice a částečně v dramatě, kdežto v próze zůstal u metody naturalistické, pokažené nadto ještě zmateným novoromantismem. (Fedor Soldan, Tři generace. Praha 1940, str. 50.)

Avšak počínajíc třetím stupněm závislosti, musí už autor býti velmi opatrný. Všimněme si nejprve stylisticky neumělé věty

z terciánské školní úlohy, kde je závislost dovedena až do čtvrtého stupně:

Když jsem se jednou chystal se spěchem do školy (*1. závislost*), ježto jsem zaspal (*2. závislost*), protože maminka nebyla doma (*3. závislost*), aby mne vzbudila (*4. závislost*), ozval se na schodišti hluk.

Nelze sice říci, že by toto souvětí bylo nějak nápadně nepřehledné (věty jsou tu celkem krátké a myšlenka není složitá), ale přesto celek působí nehezky. S postupující závislostí se tu myšlenka uhýbá víc a více stranou, takže pak hlavní věta značí prudký návrat k základu myšlenky, jenž byl zatím opuštěn. To je velice vážná stylistická závada. Takový prudký myšlenkový předěl nemá být ani mezi větami oddělenými plnou pausou (t. j. tečkou), natož pak mezi větami jediného souvětí.

Čím jsou jednotlivé věty souvětí bohatší, tím menší počet závislosti takové souvětí snese. V tom případě už třetí stupeň závislosti přepíná nosnost souvětí do té míry, že vzniká celek nepřehledný, jak to ukazuje tento úryvek z jedné naší moderní sbírky povídek:

Po pravé ruce v perleťových obláčcích se ztrácely hlavy sopečného pohoří, bílá křídová úbočí vyrůstala co chvíli podél říčního údolí, jímž jel cizokrajný průvod dívek, rytířů, řeckých poslů, obrovských eunuchů, provázejících královo poselství, pišťců, kteří hvízdali mečivé melodie a kteří konečně rozveselili i mnicha Gotfrieda, jehož tváře se rudě zaleskly po hojných číších nahořklého kyperského vína, podaných mu poselstvem před odchodem z města Missa.

Celkem je možno stanoviti tuto zásadu: řada vět vedlejších postupně na sobě závislých je závažnou stylistickou chybou tehdy, když odvádí myšlenku příliš daleko od jejího jádra v hlavní větě. Je věcí autorova citu pro souměrnost věty, aby včas rozpoznal, kdy toto nebezpečí hrozí. Začíná už u třetí závislosti.

Některé okolnosti však mohou působiti, že se už závislost druhého stupně cítí jako nepěkná slohová chyba. Známá je naše nechuť spojovati podřaděné věty začínající týmž uvozovacím slovem (spojkou, vztažným zájmenem nebo vztažným příslovcem). Nehezké je na příklad toto souvětí:

Vybízel je, *aby* se vždy snažili, *aby* byli dobrými občany vlasti.
Omlouval se, *že* vůbec nevěděl o tom, *že* jeho přítel je v nouzi.
Pídil se po knihách, *které* by ho poučily o problémech, *které* už dlouho zajímaly jeho mysl.
Byl si dobře vědom toho, *jak* je nesnadné nalézti prostředky, *jak* zabrániti těmto zlořádům.

Taková spojení cítí jako slohovou chybu i čtenář nejméně náročný. Jeho pozornosti ujde leda ten případ, kdy je prostřední věta o něco delší a tak tuto chybu poněkud zakrývá. Na př.:

Byl si dobře vědom toho, jak je nesnadné vzhledem k vrozeným vlastnostem lidské povahy nalézti bezpečné a neselhávající prostředky, jak zabrániti těmto zlořádům.

Poměrně nejshovívavější jsme k opakování podřaděných vět vztažných, ale jen v tom případě, když se neopakuje týž tvar vztažného zájmena. Na př.:

Pídil se po knihách, *v nichž* by našel poučení o problémech, *které* už dávno zajímaly jeho mysl.

Tento případ, ač není bez vady, nezní už tak neuměle jako případ uvedený dříve. Ale u závislosti třetího stupně nám nepomůže žádné, ani sebepečlivější střídání vztažných zájmen.

Velmi nepřehledné je souvětí, v kterém se sejdou dvě řady vedlejších vět na sobě nijak nezávislé. Tento případ sice není častý, ale přesto se s ním setkáváme, jak svědčí tento příklad z překladu jednoho románu:

Prchal záhy z domova do kanceláře, v níž práci hltavě žral a kde — třebas nejmladší koncipient — byl oblíbencem pana šéfa *(dvě souřadně spojené vedlejší věty 1. řady v 1. závislosti)*, k němuž — majiteli věhlasné kanceláře — jej přivedla značná míra protekce a jenž jej slušně platil *(dvě souřadně spojené vedl. věty 1. řady v 2. závislosti)*, zatím co Gretka trpěla osamoceností *(2. řada v 1. závislosti)*, na niž nebyla zvyklá *(2. řada v 2. závislosti)*.

To je přímo školská ukázka, jak se souvětí stavěti nemá. Dvě řady vedlejších vět na sobě nezávislé nikdy nesmějí v souvětí jíti těsně za sebou, neboť pak nezbytně jedna řada vět odtrhne druhou řadu od věty hlavní a tím přeruší spojení mezi nimi. Výsledkem je značná nepřehlednost souvětí, ne-li dokonce nesrozumitelnost. V takovém případě je možný jediný typ stavby souvětí: *jedna řada vět vedlejších — hlavní věta — druhá řada vět vedlejších.* Není-li z věcných důvodů možno seřaditi věty takovýmto způsobem, nezbývá nic jiného než jednu z obou řad ze souvětí vyjmouti a utvořiti z ní nový, samostatný celek. V příkladě, který jsme právě uvedli, je možné toliko toto druhé řešení *(Zatím Gretka trpěla osamoceností, jíž nebyla zvyklá)*.*)

II. 2. Nyní věnujme pozornost poslednímu problému: řadění vět v složitém podřadném souvětí. Nejednou se setkáváme se souvětími, v kterých je jedna věta vsunuta dovnitř věty druhé. Na příklad:

Městečko, *v němž žili Ludvíkovi rodiče,* bylo položeno ve středu úrodné provincie, jíž protékala dosti hluboká řeka. (Karel Konrád, Dvojí stín. Praha 1940, str. 135.)

---

*) Na stylistické závady, které vznikají z hromadění závislostí, upozornila již nejednou NŘ. v posudcích knih (na př. XIV, 160 n.). Viz též Techniku slohu 138 n.

S theoretického hlediska může býti tento případ pokládán za velmi málo vítaný. Věta, která je takto jinou větou rozdělena ve dvě části, má mnohem menší nosnost než věta nerozdělená. Postihne-li toto roztržení větu hlavní, oslabuje se tím její síla udržet souvětí pohromadě.**) Je-li takto postižena věta vedlejší, má menší sílu buď se těsně připojiti k své větě nadřaděné, nebo těsně připoutat svou větu podřaděnou. V obou případech je tím ohrožena souměrnost souvětí, zvláště je-li souvětí složitější. V praxi však tento případ nemusí míti vždy tak nepříjemné následky. Ale nutno dbáti, pokud je to jen možné, dvou zásad:

1. vložená věta***) nesmí být příliš dlouhá,
2. vložená věta musí velmi těsně zapadati do obsahu věty nadřaděné.

Jsou-li obě ty podmínky splněny, může vložená věta dokonce působiti příznivě tím, že činí obsah věty nadřaděné výraznějším, plnějším, jak ukazuje uvedený citát z Konráda. Krom toho poskytuje taková vložená věta píšícímu tu výhodu, že splývá se svou větou nadřaděnou mnohem těsněji než věta, která je k své nadřaděné větě jen přiřaděna (buď před ni nebo za ni). Pro tuto výhodnou vlastnost užíváme někdy vložených vět nadměrně, t. j. i mimo případy naprosto nezbytné. Na př.:

Tak, jak se on zachoval při zprávě o smrti svého otce, mohl jednati jen člověk, jehož svědomí je naprosto otrlé.

To, co jsme se o něm dověděli, nesvědčí nijak o tom, že by byl hoden naší důvěry.

Vynecháme-li v obou souvětích uvozovací příslovce nebo zájmeno, obsah souvětí se tím nijak nezmění, ale dobře cítíme, že se tím ztratí ono těsné sepětí, které nám právě poskytuje věta vložená. Výhoda, kterou věta vložená skýtá, je tu větší než nevýhoda, která větu vloženou vždy doprovází. Odtržené slovce uvozovací nemůže způsobiti zde žádnou závadu, protože se věta bez něho dobře obejde (nebýti vložené věty, ani bychom ho neužili), a oslabená nosnost věty takto roztržené tu nijak nevadí, protože tato nosnost v krátkém souvětí ještě není nijak přetížena. Nevýhoda však převáží výhodu, jestliže souvětí rozšíříme o další větu:

Ačkoliv naši důvěru přímo nikdy nezklamal, to, co jsme se o něm dověděli, nijak nesvědčilo o tom, že by plné naší důvěry byl hoden.

Ale přesto bychom se ani v tomto případě věty vložené nevzdali, protože poskytuje zase jinou výhodu: pomáhá nám odděliti od sebe dvě věty vedlejší, které jsou sice závislé na téže větě nadří-

---

**) Příklady takového roztržení hlavní věty příliš dlouhou větou vedlejší jsou uvedeny v Technice slohu 126.

***) T. j. vedlejší věta vložená do věty hlavní.

zené, ale jinak spolu nesouvisí. Obsahuje-li tedy souvětí tři vedlejší věty, které spolu nesouvisí, nemůžeme tento případ řešiti jinak, než že jednu z těchto tří vět vložíme do věty hlavní. Je to případ stylisticky dosti nevýhodný, ale ani při nejlepší vůli se mu vždy nevyhneme.

Kromě právě uvedených dvou případů však užíváme vět vložených jen v případech vskutku nezbytných. Takovým nezbytným případem je věta přívlastková. Její místo mnohdy ani nemůže býti jinde než uvnitř věty nadřaděné. Na příklad:

V chování, *které považujeme za příznačné pro ethické pracovní úsilí*, nacházíme některé společné povahové rysy u všech lidí, nechť jsou jakkoli vysoko intelektuálně zaměstnáni. (A. Dratvová, Etika tvůrčí práce. Praha 1941, str. 20.)

Jiným takovým nezbytným případem je snaha zachovati t. zv. aktuální členění větné. Kdybychom totiž postupovali přísně podle hierarchie závislosti vět, dostala by se nám někdy na konec souvětí věta, kterou nechceme příliš zdůrazňovati, a naopak věta s obsahem důležitějším by se octla na méně důrazném místě předposledním. Někdy sice zvítězí snaha netrhati větu větou vloženou, ale je to celkem zřídka:

Někomu by se snad mohlo zdát divné, že z řady významných spisovatelů let devadesátých, kteří vydali celé desítky knih, je vybrán za typ právě básník, který zanechal po sobě jen tři tenké sešitky veršů, když umřel v roce největšího rozmachu české poesie dekadentní, roku 1898. (F. Soldan, l. c. str. 35.)

Věta: *„zanechal po sobě jen tři sešitky veršů“* by pro svůj důraz měla býti na důrazném místě posledním. Ale věta *„když umřel . . .“* je na vloženou větu příliš dlouhá a mimo to v souvětí už jedna vložená věta je. Proto autor zde nevolil pořádek vět podle požadavků aktuálního členění větného. Většinou však aktuální větné členění vítězí a spisovatel užije věty vložené. Často se tato věta vkládá hned za spojkou své věty nadřaděné:

Dobře věděl, že *chce-li se vyhnout všem pomluvám,* musí jasně dokázati své poctivé úmysly.

Ale při tom nastává nová potíž: dvě podřadicí spojky vedle sebe znějí velmi nehezky.*) Poměrně výhodná je tu spojka *-li,* která nestojí v čele věty; u ní tedy tento případ není tak nepěkný (viz uvedené souvětí). Také spojku *přesto že* snášíme v sousedství jiné spojky dosti dobře, protože *přesto* nám v tomto případě stále ještě zní jako výraz předložkový a necítíme v něm

*) O větách tohoto typu psal J. Beneš v Naší řeči XXIV, 1940, str. 72 n. Silně zamítavé stanovisko k nim zaujímá V. Mathesius v Slově a slovesnosti VII, 1941, str. 39.

ještě součást spojky. U ostatních spojek však dbáme, aby se nesešly těsně vedle sebe:

Slíbil, *že se vynasnaží,* ačkoli sám ještě není zcela zdráv, *plně jim poskytnouti slíbenou pomoc.*

Mimo uvedené čtyři případy však hledíme stavěti myšlenku tak, abychom se bez vět vložených obešli. Zejména jich neužíváme na začátku souvětí jen pro aktuální členění větné, protože na začátku souvětí tento důvod není tak silný, abychom pro něj obětovali souměrnost souvětí. Je jistě zbytečné psáti:

Ačkoliv, aby dosáhl svého cíle, bylo potřebí nejvyššího vypětí sil, neváhal pro svou ctižádost podstoupit i nejtěžší oběti.

Také se větám vloženým vyhýbáme tehdy, když jsou příliš dlouhé, zejména když jsou samy rozvity další větou vedlejší. Takové věty tříští myšlenku do té míry, že celek je naprosto nepřehledný. O tom nás jasně přesvědčuje tento příklad, v němž jsou takové rozvité věty vložené dokonce dvě:

Divadelníci, *kteří nemají dosti divadelního citu k inscenování dramatu tak, aby obecenstvo bylo inscenací strženo,* si svou úlohu usnadňují tím, že obtížnější partie, *které jsou pro ně dokonce tak obtížné, že je pokládají za zbytečné,* škrtnou, tvrdíce pak, že hra tím nabyla „na rytmu a spádu". (Z odb. článku v novinách.)

V takovém případě pomůže jen radikálnější přebudování celé myšlenky. Asi takto:

Mnozí divadelníci nemají dosti citu k inscenování dramatu tak, aby obecenstvo bylo inscenací strženo. Svou úlohu si dokonce usnadňují tím, že obtížnější partie prostě škrtnou, tvrdíce, že jsou „zbytečné" a že hra tím nabyla „rytmu a spádu".

III. Viděli jsme, že valná většina větných zauzlenin a nepřehledností vzniká ze zauzlenin a nepřehledností samé myšlenky. Jen menšina stylistických obtíží vzniká proto, že naše myšlení je složitější než skladebné prostředky, které nám jazyk poskytuje. Až budou podrobně popsány a prozkoumány všechny případy skladebných a stylistických obtíží a závad při stavbě věty, bude možno dobrati se k základnímu jádru celého problému: jak postupovati při stylisaci a formulaci myšlenky. Prozatím můžeme upozorniti krátce na nejdůležitější zásadu, která zní: v souvětí se nesmějí rozváděti dvě myšlenky souvisící spolu jen vnějšně a volně. Takové myšlenky je třeba vyjádřiti v celcích samostatných. Do jediného souvětí spínáme toliko myšlenky, které spolu souvisí těsně a vnitřním sepětím.*) Je věc stylistického umění

*) Tento stylistický problém je důkladněji rozebrán v Mathesiusově článku „Cesty k jasnému výkladovému slohu v češtině" (Slovo a slovesnost VII, 1941, str. 197—202), zejména na str. 198-9. Také v rozpravě „Řeč a sloh" (sborník Čtení o jazyce a poesii, Praha 1942) věnuje V. Mathesius této otázce zaslouženou pozornost (zvláště na str. 66 n.).

autorova, aby se naučil rozeznávat spolehlivě a bezpečně oba tý případy. Že to autoři vždy nedovedou nebo že této zásady vždy nedbají, víme z četby až příliš dobře. Za příklad mohu uvésti velmi složité souvětí z jedné kritiky knižní novinky. V jediném souvětí jsou rozebírány hned dvě postavy románu. Souvětí, které z toho vzniklo, musí nezbytně býti přetíženo:

Antonín, nevystřelený šíp, dobrotivý snílek, málo nadaný pro praktický život, stále hledající a toužící v nedozírných dálkách a čekající na svůj „luk", který by ho vystřelil do vesmíru a pomohl mu tak najít k zakotvení pevný bod, na kterém by ze svých snů začal budovat skutečný život, je synem prosaického, zazobaného táty-dříče, který ve shonu po světských statcích nemůže rozumět nejen svému synu, ale vůbec nikomu, kdo nepochopil, že pro něj za peníze, které on mu platí, musí pracovat od ranního kuropění až do slunce západu a dát si pak vylát lenochů.

Tento citát je nám dokladem, jak chybně stavěná myšlenka vede autora ke všem možným chybám ve stavbě souvětí, o kterých jsme právě pojednali.

Je sice pravda, že se stavba a složitost větných celků řídí stavbou a složitostí myšlenky, ale ze stylistických důvodů je nejednou třeba naopak zase přizpůsobiti stavbu a složitost myšlenky výrazovým možnostem jazyka. Nejčastěji tento případ nastává právě u složitých souvětí podřadných. Zde je třeba, jak jsme viděli, velmi pozorně dbáti zásad souměrnosti a srozumitelnosti výrazu. Závěrem můžeme tyto zásady shrnouti takto:

1. souvětí má rozvíjet toliko jednu základní myšlenku;
2. jádro myšlenky má býti vyjádřeno, pokud je to možné, v hlavní větě;
3. nejvýhodnějším místem pro hlavní větu v složitém souvětí podřadném je místo uprostřed;
4. je-li hlavní věta na začátku složitého souvětí, velmi se tím oslabuje její význam i spojovací síla;
5. je-li hlavní věta na konci složitého souvětí, její význam se tím neobyčejně zesiluje a zdůrazňuje;
6. u vět vedlejších není radno jíti dále než do druhého stupně závislosti;
7. věty podřadné, z nichž každá rozvíjí jinou část věty nadřaděné, nemají býti v souvětí těsně vedle sebe;
8. větám vloženým je radno se vyhýbati, kdykoli to stavba myšlenky dovoluje;
9. nelze-li se větě vložené vyhnouti, má býti tato věta co nejkratší;
10. vložená věta rozvitá další větou podřadnou je vážným nebezpečím pro jasnost a srozumitelnost souvětí.

Dr. Václav Mostecký:

Jazyk a sloh starých písemností.

(Žeň z jihočeských archivů.)

Konaje dlouhá léta studia v jihočeských archivech (hlavně ve Vodňanech, Třeboni a Jindřichově Hradci) pro své dílo „Dějiny býv. král. města Vodňan“, nahromadil jsem spoustu látky, v níž se jasně jeví obraz života oněch dob, ale zároveň také ráz jazyka a slohová obratnost. A to může zajímati i širší veřejnost, která nevidí v jazyce mateřském toliko prostředek dorozumívací, nýbrž také projev individuality osobní a charakter duše národní. Naši pisatelé pocházejí ze všech vrstev společenských, svorně se tu sešli páni, úředníci, kantoři, lidé z města a z venkova, muži i ženy. Jejich písemné projevy sice nepřekračují hranice všeobecných poměrů vzdělanostních a nabytého vzdělání školního a knižního, často se forma poddává a přizpůsobuje naučeným a běžným formulkám a stereotypním vzorům, ale přesto zbývá ještě hodně příležitosti k tomu, aby se krunýřem získané pohotovosti prodralo na povrch osobité zabarvení, individuální zvláštnůstka a krajová odlišnost.

Chci zde bez dlouhých výkladů uvésti několik ukázek z archivu vodňanského a jindřichohradeckého, seřaděných hlavně podle obsahu; ráz jazyka a slohová výraznost vynikne sama. Látka z Vodňan zahrnuje jen město samo; jindřichohradecký archiv soustřeďuje písemnosti ze všech panství, jež patřívala vrchnosti hradecké (pánům z Hradce, Slavatům, Černínům), a proto je zde větší rozmanitost ve výběru látky z Hradecka, Pacova, Choustníka, Chudenic, Hluboké v jižních Čechách, z Kosti a Sobotky v severních Čechách.

Nejdříve se podíváme, jak vypadaly soukromé dopisy. Zdvořilostní fráze bývaly velmi složité a většinou se opakovaly jednotvárně. Tituly a hodnosti se vypočítávaly podrobně a nikdy se neopominulo vinšovati na Pánu Bohu zdraví. Takhle na př. psali sedláci od Purkarce panu Adamovi z Hradce r. 1580: „Vysoce urozený a velikomocný pane, pane Adame z Hradce a na Hradci a z Hluboké, pane pane náš nejmilostivější a dědičný. Vaší Milosti šťastné zdraví na Pánu Bohu předně žádáme a při tom jiné všechno dobré spravování, milostivý pane, poníženě, pokorně prosíme, což můžeme nejvejšeji.“ Šlechtičtí úředníci si říkali „pane švagře“ nebo „švaře“, větší páni vtrousili do zdvořilého tónu vždycky něco srdečnosti anebo úcty. „Službu svou vzkazuji, urozený a můj zvláště milý pane a příteli! Zdraví a

dobrého vinšujíc žádám Vám na Pánu Bohu věrně rád." Jan st. Černín svému staršímu druhovi v úřadě bechyňského hejtmana Joachymu Španovskému píše důvěrně: „Pane otče můj laskavý." I měšťanům se vzdávala povinná úcta: „Slovútnému panu Martinovi Zbudovskému, rychtáři JMC do Tábora." Vodňanská městská rada bývala stručnější. 1557 píší zámečníkovi do Strakonic o opravě hodin: „Opatrný Jene, příteli náš milý." Jindy, 1561: „Ctihodný kněže Martine." 1722: „Slovutný Víte Merckle."

S poddanými se ovšem mluvilo stručně a řízně. 1844 magistrát jako vrchnost předvolává rychtáře poddané vesnice Stožic: „Rychtáři stožickej!" „Svobodníci a dědiníci!" oslovuje Jan st. Černín neposlušné sedláky. Týž pán se 1629 suše a chladně obrací na urozenou pannu Alenu Ropalovnu, která ho urazila neodbytným vymáháním dluhu: „Urozená panno Aleno Ropalovno z Riffenberku."

Také zakončení bývalo složité, zdvořilé a na jedno brdo: „A tak Vaši Milost na tento čas Pánu Bohu všemohoucímu poručena činím," uzavírá velkodušně Jan Černín dopis jindřichohradeckému kvardiánovi, který ho obtěžoval upomínkami. Neméně pobožně se poroučí Kryštofovi Chrastskému Petr Romhap, úředník na Hluboké 1582: „Pán Bůh rač s námi bejti!" — když byl projevil souhlas s posečením stýle na rybníce. S bezděčnou ironií přejí dobrého zažití Vodňanští urozenému panu Mikulášovi Řepickému ze Sudoměřic v lednu 1561, posílajíce mu k svatbě několik věrdunků rozmanitého koření: „A Pán Bůh rač Vám dáti s budoucí pannou manželkou Vaší a se všemi pány přáteli u veselém hodování k dobrému zdraví toho požíti."

Jak je již z těchto ukázek vidět, má na způsob vyjadřování vliv nejen povaha pisatelova, nýbrž i jeho sociální postavení, společenská třída a nálada anebo i citové vzrušení. Situace sama si vyžaduje svého slohu, vlastního tónu. Jsou případy, kde sami cítíme, že nyní musíme začíti slavnostněji, jindy prostěji, přirozeně. Nejobyčejnější druh slohu se může nazvati rozvláčný. Na důkladnost si naši předkové vždycky potrpěli, a nežli by připustili nedorozumění nebo možnost mýlky, raději se rozpisovali do nejnepatrnějších podrobností.

Za 30leté války ležela v Pacově posádka, která obtěžovala daleké okolí. Ledečská městská rada měla na soldatesku nějaké stížnosti. Poslyšme jejich rozšafný rozklad čáslavskému krajskému hejtmanovi r. 1640: „Pavel Škvor, Jan Vávrů, Jan Rábů, spolusousedé naši, slzavě na nás vznesli, kterak ten čtvrtek před svatým Martinem, jevše do Hory Kutné, jim soldáti z města Pacova nenadále a mocně po jednom koni z vozů odňali. Pan

hejtman bechyňský, urozený a statečný rytíř p. Joachym Špulíř na Vitanovicích, svého úředníka na Pacov ke kaprálu v té příčině s týmiž našimi sousedy o ty koně odsílal. Kaprál odpověď dal, ačkoli že ti soldáti pod jeho komendou byli, však že již pod komandem lejtkapitána v městě Chrudimi jsou; na jejichžto některá jména se doptali; totiž Hans Tringler na Křeči, Hans na Fussny, Andreas na Mlýnech salva quardii zastávavše s jinými pěti jim takové koně odňali. I jsouce týž sousedé naši lidé potřební a mnohokráte o potahy svý přišli, nyní po své živnosti se vydávati musejí, žádáme, že ještě jedno psaní ku pánu hejtmanu kraje bechyňského učiniti a s pohrůžkou nařiditi ráčíte, aby zanechaje jalových vejmluv hleděl se za týmiž soldáty o ty koně dopisovati, aby jim navráceni byli."

Dnešní úřední sloh by vypustil všecky citové výlevy a stal by se opatrnějším a méně osobním. Dnes cítíme, že jde o právo, tehdy šlo spíše o lidi. To lidské hledisko činilo úřadování subjektivnějším a osobně odpovědnějším.

Osobní ručení za úřad zakusil na jaře 1627 Jan st. Černín z Chudenic ve funkci jednoho ze dvou hejtmanů kraje bechyňského. Páni komisaři při císařské armádě nařídili opatřiti pro vojsko provianty, ale přes úsilí pánů hejtmanů nesešlo se skoro nic. Kraje již byly vyčerpány a vlastenecké nadšení nestačilo. Panu hejtmanovi se pohrozilo vojenskou exekucí, nenapraví-li svou chybu z liknavosti! Zajímavá je odpověď Černínova na tyto pohrůžky; je vzrušená pro pociťovanou křivdu, ale přes to vzrušení dosti sebevědomá, aby nezapomněla zdůrazniti osobní zásluhy a ukázati na oběti prozatím přinesené. Tu a tam zableskne mimoděk ironie, jak srovnává velikost služeb s kvalitou odměny. „My hejtmani vinni nejsme. Já pak, abych za svou pilnou a bedlivou práci takové záplaty a odměny dostati měl, toho se nenaději. Ač kdyby se stalo, musel bych na ten čas Pánu Bohu poručiti a majíce prv nanejvýše zplundrovanej stateček manželky mý, chleba s dětmi svými žebrati bych musel." (Majitelkou byla vlastně tedy paní, rozená Homutka, hraběnka z Harasova.) V těch dobách patent stíhal patent, měl tedy pan Jan Černín příležitost ještě častěji osvědčiti svou pilnost a svědomitost úřední, jak vidíme ještě v témž měsíci dubnu, když se publikují patenty o nových clech. Poslům se klade na srdce, aby chodili „bedlivěji, nežli prve s těmi patenty se stalo", každý se má podepsat do rejstříku; to se už nesmí státi, aby poslové obešli jen některá města a více než polovici kraje chybili! Stane-li se to nyní, budou z toho „peprně odpovídat", dokládá se výslovně. Hrozba ta byla určena hlavně Táborským a Pelhřimovským.

Ani bychom nevěřili, jak se v těch dobách královské rozkazy

přímo sabotovaly. Zdá se skutečně, jako by se všechny vášně byly vybíjely ve sporech náboženských; v té věci se neznal pardon ani odklady. To byla soldateska hned pohotově, aby zakročila, byly pohotově řády, aby přiskočily ku pomoci. Naproti tomu v jiných věcech byla státní správa bezradná a bezmocná. R. 1627 měl dodati každý kraj několik vozů k pilným potřebám královým, bezpochyby pro potřebu válečnou. Vozy se scházely tak liknavě, že ani několikanásobné výzvy krajských hejtmanů nepomohly. Konečně přece společnou pomocí byl jeden takový vůz odeslán do Prahy se čtyřmi koňmi, na ostatní dva se měli skládati svobodníci, na jeden dvůr počítajíc 10 kop. Aby spíše uposlechli, domlouvá jim pan hejtman velmi upřímně, že král čeká už jen na ně, aby ho v důležitém podniku nezdržovali. Mají vyhověti, „poněvadž se jen toliko na ty vozy očekává, aby JMC obmeškána nebyla!" — kdyby však přece jen dobré slovo nestačilo, zůstává na konec silný argument: „Na neposlušné se ihned pošlou vojáci."

Není divu, že v těch dobách sedláci raději opouštěli své statečky, neboť na nich zakusili jenom dřinu, hlad a nedostatek. Ještě r. 1684 ušlo na panství chudenickém mnoho osob, z nich jedenačtyřicet bylo zase dopadeno. Po celých Čechách je sháněli agenti panští, protože o pracovní síly byla nouze. Leckomu se přec podařilo uklouznouti; správce Pavlovský píše o Martinovi, který sloužil v Hořanech u Nováka za pacholka, že se nemohl dostati, protože se včas „ustranil, majíce vítr". Ten nedostatek sil a časté deserce způsobily, že se zacházelo se sedláky a s robotníky přece jen lidštěji. Radenínský hejtman dává r. 1655 zprávu sekretáři Janečkovi: „Těm mlatcům kdybych ještě strhnouti měl, již bych je teprve rozehnal. Když trochu přísněji domlouvám, hrozí, že utekou do Němec." „Těch protivných a odporných lidí jsem nemohl k robotě připraviti ani po dobrém, ani po zlém, nýbrž musil jsem jim platiti 7 kr. za den," připisuje o zednících. Zvláště zle bylo ovšem, když se ke všemu přihnaly povodně, přívaly, kroupy a jiné pohromy, neboli, jak říkali, „boží dopuštění". R. 1638 oznamoval radenínský správce Jiřík Lounský hraběti: „Sedlákům žita, ovsy, hrách, pohanky dešť velmi hrubě vymlátil, ječmen též skoro do půl toho pole nejinač, než jako by skrze něj stádo ovec prohnal, kroupy potloukly. Sotva třetí klas pěkně stojí."

Zřídka měl postižený v neštěstí štěstí. Tak referuje týž Lounský s žertovnou ironií o potrhaných hrázích rybníků a stržených rybách pánů Táborských (město bylo v samém sousedství, a tak si koukali vzájemně do úst i do kapsy). Táborským také strhla

povodeň rybník, ale „mají ten fortel, že jim v jiných jejich rybnících vlastní i cizí ryby zůstaly," dokládá kysele.

V předchozím zápisku si čtenář povšiml pěkného obratu o těch ovcích. Cesta způsobená v obilí kroupami se nemůže vyjádřiti názorněji, jasněji a při tom rázovitěji a lidověji. V tom se jeví věkovitá lidová moudrost, získaná stálým stykem s přírodou a zkušenostmi. Je v tom i svědectví stálého těsného styku tehdejších lidí i panských zřízenců se zdravým jádrem národním, s lidem venkovským, který se jazykově a národnostně neporušuje přes nedostatek škol, klidných časů, přes sociální útisk a kulturní i společenskou isolaci. Takových plastických příměrů, přiléhavých epithet a obrazných, malebných vazeb můžeme citovati celou řadu ze XVII. a XVIII. stol., tedy z dob, kdy se začíná a kdy vrcholí úpadek národního cítění, jak se obvykle říkává. Jsou to také dokumenty stále živoucí a tvořivé lidové moudrosti. Blízký příbuzný působil na kšaftující tetku ve Vodňanech ve svůj prospěch. Na výčitky příbuzných poškozených odpovídá: „Blázen ten, kdo sedě ve třti (rákosí), aby sobě píšťalky, jaké by chtěl, neuřezal." 1576.

I choulostivé situace dovedou vystihnouti vkusně a vtipně. R. 1681 omlouvá vodňanský soused Ondřej Jenal intimní styky se služebnou Lidmilou Příhodkou: „Říkají, když se klíček jednou do zámku trefí, že se s ním potom pořád odmyká." Stejně pohodlné mravní stanovisko vyslovil jiný lidový mudrák r. 1574, když známou zásadu „Přeskoč, přelom, nepodlez" obměnil takto: „Kdo nemůž přeskočiti, nejlépe jest podlézti."

Nyní několik hezkých příměrů. Hospodyně paní Zuzanky Černínové Dorota Jínová referuje 1645 o probraných ovcích: „V Chustnici sme ostříhali ten brak. Je hubenej jako liška." Tehdy byl strach z vojáků, neboť byli stále při chuti. Táž Dorota píše o mouce: „Já, majíc to z našich mlejnů na hotově, tak naspěch sem to poslala, neb jako z vohně to všecko bereme." Tato Dorota byla vůbec osůbka energická a starostlivá, dovedla se otáčet bezpečně mezi přáteli i nepřáteli, držela krátce na uzdě mlsné a lenošivé správce a písaře a její výrazové prostředky jsou podle toho věcné, přiléhavé a nevybíravé. „Nyní u nás vopravdu není bezpečno hlavu ven z domu vystrčiti. Byla u nás nepřátelská partaj vo 30 koních. Byla bych strachy zcepeněla." Těžko jí věříme, že by byla měla tak slabé nervy, když zase čteme, jak dovede řádit mezi svými: „Všichni sumou ouředníci sou kukličky chytří na Vaši Milost, abyste jim ráčili dáti pomoc; vyskoumala sem dobře Lounskýho, ten jen břicho pase; aby zboží velký měl, utratil by je. Štyrykráte za den vaření a pečení žere. Každej sám sebe a svý bumby byl pilen, dobytek do kolenou v hnoji

stál. Před nima všecko uzamykám. Ten hospodář v domě Vaší Milosti tak sobě nenáležitě počíná, hned lechkosmyslně vyvozuje čeládku z domu a užere se do němoty a tak si v domě počíná, až mi s ním hrozno. Zlořečil, div se nepropadl." A tak to jde dál v stilu hovorovém, někdy až triviálním.

Podobně siláckých výrazů užívá starý důchodní vodňanský Pavel Filipovský 1713, když mu vytýkali nepořádky v obecních počtech: „Oni jako lítí lvové vždy víc a více mně utrhati usilovali, tak že mnozí po sejití s rathauzu nade mnou plakali." Zato městská rada utlačovaná věřiteli a sekvestrem naříká roku 1747 ústy purkmistra Matěje Harmacha v beznadějném pokoření. „Vidíce my sebe se všech stran opuštěné, jako nějaký potlačený červíček se hnouti a pro nesnesitelnou bolest mysle naše pohybovati donuceni jsme."

Zdravý jazykový instinkt se vyhýbá širokým, bezobsažným pojmům; poslyšme, jak se nahrazuje pojem „nic": Sekretář Janeček 1655 informuje z Radenína hraběte, že „podle cedule nechybovalo ani krejcaru". Dva pohořelí sedláci z Bezděčína, Jan Žák a Jakub Nemrava, 1640 prosí hraběte o nějakou pomoc, protože „skrze oheň o všechen stateček přišli a ani kůlu jim nezůstalo". Dopadení a zpět přivedení utečenci na chudenickém panství Šimon Hostaš a Štěpán Drozda přišli 1684 o krávy. „Prosí, aby se jim navrátily, sice aniž chloupku a peříčka od dobytka žádného nemají." To je jistě řečeno i plasticky i působivě a se šibeničním humorem, který je prostému lidu vlastní.

Vizte, co dynamiky, síly výrazové se skrývá v krátkém líčení životních osudů prostého „mlýnského" (mlynářského) Jana Hlavičky z Radenína 1659: „Na zdraví svém kolikráte jsem ztlučen, chromcem na ruku zůstávám, ze všech šatů jsem se vytrhal. Již jsou tomu na sv. Řehoře dvě letě, jak sem žádného peníze nedostal — ani na pár střevíc." O nic líp se neměl Matyáš Šefránek, červenořečický kantor v Choustnici 1685, který si postěžoval pánovi ve své suplice, že má jen sedm dítek k učení, jiného nic. Z toho příjmu ovšem neztloustl. (Příště ostatek.)

Josef Janko:

Muž se uklídá za džbánky.

Výklad M. Očadlíka přepsáním (srv. zde výše str. 34 n.) není dost podobný k pravdě, protože při domnělé změně z původního „muž *se ohlídá* za džbánky" třeba předpokládat nedopatření hned ve dvou písmenech, nehledě ani k tomu, že by se v této

souvislosti lépe hodilo „ohlídá se *po džbánku*". Krom toho by Sabina sám, slyše Prodanou nevěstu s jeviště, jistě byl provedl včasnou opravu.

Ostatně se ozvaly proti Očadlíkovu pojetí již četné hlasy a Nár. politika z 2. března t. r. shrnula převládající mínění svých čtenářů v ten rozum, že zde vůbec nejde o omyl, nýbrž o vědomé, byť neobvyklé užití iterativa *uklídá se* m. *uklízívá se,* podporované nutností míti právě na tom místě slovo tříslabičné. Přikláním se též na tuto stranu druhou, maje za to, že *uklídá se* bylo napsáno a více méně vědomě i zamýšleno samým autorem, jenž si tu dovolil básnickou licenci zrovna tak jako v předchozím verši „rozžehnej se s *radovánky*" (m. radovánkami). Ale jak došel autor zrovna tvaru *uklídá se?* To může nejlépe vysvětlit etymolog, jenž vidí v tom přímo názorný příklad kontaminace, t. j. změtení dvou sobě blízkých tvarů:

$$\frac{\text{uklízí se}}{\text{ukládá se}}.$$

Vznikl tedy nepravidelný onen tvar zcela přirozenou cestou jazykotvornou, kterou zvláště rád volívá bezděčně tvořící lid při slovech jemu nezvyklých, zejména cizích.

Vladimír Šmilauer:

Výklady slov.

Jána.

Bartošův slovník uvádí dva významy moravského (zvláště západomoravského) slova *jána:*

1. kus záhona, který ženci zastoupí, žnouce napříč záhonem od brázdy k brázdě (k tomu uvádí Bakalář z Kroměřížska u Kotta VI: „zažínati, dožínati jánu" a Kolaja „Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku": seče se buď „na jáni", obyč. napříč pole, nebo „po poli", t. j. po délce pole);

2. pruh pole při trhání lnu (v. také Dialektologie II, 441).

K tomu dodali dopisovatelé Jazykového zákampí ještě tyto odvozené významy (25. VIII. a 7. IX. 1943):

3. řada pracujících lidí při okopávání řepy a brambor (Lysice na Kunštátsku);

4. dílec lesa, který lesní správa pronajímá jednotlivcům, aby jej vyčistili od suchých větví (Křtiny u Brna, také Blanensko, Boskovice, Tišnovsko);

5. políčko, které zaujme klečící žena při drhnutí podlahy (D. Vilémovice).

Slovo toto bylo vyloženo ze jména *Jan*, znamenajícího při jisté hře šest polí. Ale základem je (jak uvádí na př. už Jindra v Technickém slovníku) německý výraz *der Jahn*, který značí (podle Jankova Německo-českého slovníku) jednak pruh země (in Jahnen mähen, sekati do řad, do pokosů), jednak v lesnictví řadu polenového nebo podrostního dříví. Základ tohoto slova je germánský.

Přípony -ch a -š v našich příjmeních.

Znamenitý žák Gebauerův, táborský profesor Josef Straka, uveřejnil v Českém časopise filologickém II, 1—9 první část svých slovotvorných studií z oboru českých příjmení („Přípony *-ch* a *-š* v našich příjmeních. — Přípony prvotné"). S bohatými doklady (v jichž sesbírání leží váha celé práce) ukazuje, že se příponou *-ch* tvořila z křestních jmen mimo známé případy *Mach, Pech, Vach* na př. také tato jména: *Antoch, Antoš* z Antonín, *Bartoš, -ek, -ík, -ka* z Bartoloměj, *Bašek* z Bavor, *Bech, Béša* z Benedikt nebo Bedřich, *Beneš, Beníšek* z Benedikt, *Boch, Bolech, Bošek, Bolešek* z Boleslav, *Daniš* z Daniel, *Dobeš* z Dobeslav, *Dobroš* z Dobroslav, *Domach, Domacha, Domaš* z Domoslav atp., *Drahoš* z Drahoslav, *Hroch* z Hroznata, *Janoch* z Jan, *Jaroš* z Jarolím, *Jereš* z Jeremiáš, *Juliš* z Julius, *Kareš* z Karel, *Klich, Klícha, Klíš* z Kliment, *Kodeš* z Nikodem, *Kvěch, Kvíšek* z Květoslav, *Liboch* z Libomír atp., *Mikuš, -ek, -ka* z Mikuláš, *Mstich, Mstiš* ze Mstislav, *Ostaš* z Eustach, *Přech, Přešek* z Přemysl, *Radoch* z Radoslav, *Remiš* z Jeremiáš, *Tobiš* z Tobiáš, *Vech, Vešek, Velich, Velíšek* z Velislav, *Žich, Žiš, Žišek, Žiška* z Žibřid. *Švácha* je z obecného jména švagr.

Skorbut.

Slovo *skorbut,* kurděje, rozšířené ve většině evropských jazyků (německy *Scharbock,* anglicky *scurvy,* franc. *scorbut,* it. *scorbuto,* špan. *escorbuto,* rus. *skorbut,* p. *szkorbut* atd.) a užívané i u nás, vykládalo se dosud hlavně z holandštiny, někdy i z ruštiny nebo z portugalštiny. J. Reichborn-Kjennerund v „Norsk tidsskrift for sprogvidenskap" (Norský jazykovědný časopis) XII, 213 n. však dokázal bezpečně, že je to staré nordické slovo, doložené už z doby kolem r. 1000. Původní podoba je *skyrbjúgr* a znamená „otok ze ssedlého mléka". Lidové představy viděly totiž příčinu kurdějí v požívání ssedlého mléka, které bylo nordickým plavcům hlavní potravou za pobytu na moři.

Slovanská svatba.

Prof. V. Machek uveřejnil v „Zeitschrift für slavische Philologie“ XVIII, 1943, 315—331, studii o slovanské svatební terminologii. Třeba vlastní výklady tohoto učeného znalce árských jazyků leží za obzorníkem našeho časopisu, jejich smysl a výsledky zajisté budou zajímat naše čtenáře. Machek totiž míní, že slovanské svatební obřady, jak je podle starých zpráv popsal L. Niederle v „Životě starých Slovanů“ I, 85 n. a jak dožívají i u nás, jsou původu nesmírně starého, indoevropského. Nachází shody mezi nimi a obřady staroindickými, shody důležité proto, že z obřadních řečí indických vyplývá smysl jednotlivých obřadů. Tak na př. byla nevěsta po uvedení do ženichova domu posazena na kožišinu. To je i u Indů. Ale tam se výslovně připomíná, že to má být kožišina červená, neboť červená barva zahání závistivé démony, kteří by chtěli způsobit neplodnost a potraty u nevěsty. Obřadné mytí nevěsty u studně nebo u potoka bylo původně obětí vodním démonům. Také svatební koláč je u Indů stejně jako u Slovanů; je to koláč obětní, z něhož se obětovalo božstvům; zbytek se pak dával brahmanům.

Pro tyto shody věcné, svědčící o velké starobylosti obřadů, můžeme i některé názvy vyvozovati už z doby předslovanské. Machek tak činí se jménem svatebního koláče *korvaj'* (české **kravej* se nedochovalo), jež spojuje s indickým slovem *carú-*. Jméno *svat* má obdobu v jednom slově avestském, znamenajícím asi „příslušník rodu“. Spolu s ním patří ke kořeni „svůj“. Od slova *svat* je odvozeno jednak ženské jméno *svatví,* měněné dále ve *svatbí, svarbí,* jednak sloveso *svatati,* od toho pak jméno *svatba.* Také jméno *nevěsta,* tak často již vykládané, objasňuje Machek s použitím indičtiny. Je to *nevě v'sta,* t. j. nově vdaná.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Tom Pansen, Pobřeží vraků. Román pro chlapce. Vydal Gustav Voleský v Praze. 1943. 206 stran.

Pansenův román pro chlapce „Pobřeží vraků“ je jistě jedna z nejhezčích knih pro mládež, které byly v posledních letech napsány. Vypravuje se v něm o osiřelém chlapci Sörenovi, který pro chudobu musil nechat studií a vrátit se z města domů, do osamělé rybářské chalupy na jutském pobřeží. Zde žije sám a živí se jako chudí lidé toho kraje: loví ryby a sbírá jantar. Po dědovi zdědil loď, jednostěžňovou šalupu, a s tou se plaví jako starý námořník, neboť Sören je statečný hoch. Nejbližší lidé žijí ve

dvorci vzdáleném hodinu cesty a jedinými společníky jsou Sörenovi kozel Jeppe a chlupatý pes Mazánek, ale ten „za mnoho nestojí". Sören snáší osamění dost těžce, neboť byl dříve ve škole zvyklý živé společnosti kamarádů a mimo to v něm samota vzbuzuje nepříjemné představy rozličných pobřežních strašidel, hlavně mrtvého rybáře Nura, „který nemůže nalézt po smrti pokoje, protože vykrádal rybářům za noci sítě". Proto je Sören upřímně rád, když za ním na prázdniny přijede jeho nejlepší přítel ze školy, městský hoch Ewald. Rodina Ewaldova je zámožná a žije ve vnitrozemí; ale Ewald se rychle přizpůsobí i chudému životu Sörenovu i nepohodlí a nebezpečí při plavbách po moři. Oba chlapci pak spolu prožívají řetěz příhod na zemi i na moři. Jednotlivé články toho řetězu jsou v souvislý děj románový spojeny motivem ustavičné Sörenovy snahy dostihnout a potrestat cizího, neznámého sběrače jantaru, který z konkurenčního záští zákeřně připravil o život Sörenova děda. Když se to konečně podaří, musí se oba chlapci rozejít; Ewaldovi rodiče jsou poplašeni přemrštěnými zprávami o divokosti a hrůzách života, jejž jejich syn u moře vede, a zavolají Ewalda domů. Ale Ewald už příliš propadl kouzlu moře; uteče ze školy a dá se za plavčíka na rybářský parník. Tím se začíná druhá část románu a zároveň se už připravuje vyvrcholení děje. Ewald jako plavčík prožije napínavou plavbu na sever za lovem sleďů a ztroskotání lodi v bouři u Železného pobřeží, právě v místech, kde žije Sören. A Ewald by byl málem na moři zahynul, kdyby ho Sören na své lodi s nasazením vlastního života nebyl v poslední chvíli zachránil.

Hlavní půvab Pansenovy knihy však není v jejím ději, nýbrž v dojmu nepochybné pravdivosti, kterým působí autorův obraz země a jejích obyvatel. Z celku i z každé jednotlivé maličkosti je zřetelně vidět dokonalou znalost prostředí; Pansen dovede stejně živě popsat velký přístav námořních lodí jako lov sleďů na širém moři nebo život osamělého strážce majáku a zařízení lodí i práci na nich zná stejně dobře jako veškerou zvířenu popisované zeměpisné oblasti. Pravdivě působí i obrazy a scény, kterými autor vybavuje náladu přímoří, někdy smavého v plné záři sluneční, jindy zmítaného divokou bouří nebo zahaleného černou nocí, v níž se rodí víra ve skřítky a strašidla. K výstižnému popisu nebo líčení stačí Pansenovi několik lehkých čar, na př.:

V sobotu se tu zastavili Tatrové, cikáni jutských vřesovišť.

Táhnou na sever se svou kotlářskou živností, která se vejde celá na dvoukolový vůz i s rodinou. Malý vůz jim táhnou dva pony, malí severští koně, a jedou s ním cestou necestou. (131)

Na moři leží klid, mohutný klid a samota.

Břehy se ztrácejí do šedozeleného moře bílou čarou. Ustupující voda zanechává v mělkých prohlubních stopy moře. Krabi se stěhují na dno kalužin, kde volně jako růžová paraplíčka plovou medusy. Mořští krkavci a vrány prohledávají osamělé tůně.

V jedné zůstala velká kambala, ale moře si pro ni ještě sáhlo měkkou vlnou a vzalo ji s sebou, než doběhl Ewald pro harpunu. (133)

Také osoby vystupují z Pansenova vyprávění velmi živě. Vedle obou hlavních hrdinů, chlapců Sörena a Ewalda, je zvláště starý hlídač majáku Haakon postava velmi charakteristická a autor jí obratně využívá k rozličným episodickým příběhům a náladovým scénám. Ale i postavy vedlejší, které se vypravováním jen krátce mihnou, jako na př. rozmazlená Ewaldova sestra Ingen, vyznačují se realistickou názorností, takže je čtenář vidí před sebou jako živé. To platí dokonce i o čtyrnohých společnících Sörenových, o kozlu Jeppovi a psu Mazánkovi. Touto charakterisační schopností vyniká Pansen hodně nad průměr běžné literatury pro mládež.

Sloh Pansenův je úsporný, ba často až lakonicky úsečný. Vypravuje se většinou v krátkých větách jednoduchých a v krátkých odstavečcích. Věty k sobě řadí autor s oblibou bez spojek a ještě je člení v drobnější úseky s pomocí rozličných vstavek, přístavků a dodatků. Není to snadný způsob vyjadřovací, má-li se i při tom rozdrobení zachovat hladká plynulost vyprávění, neboť je třeba dokonale využívat vnitřní spojitosti vět a náhradních prostředků spojovacích (zájmen a příslovcí ukazovacích, opakování a pořádku slov a p.). Pansen to dovede dobře, a proto se jeho hutný text i přes to časté přerušování pausami čte celkem hladce a příjemně. K ukázce uvedené už prve připojme ještě dva úryvky, zvláště typické pro Pansena:

Někdo vstoupil otevřenými dveřmi do světnice. Sören ho cítí za svými zády. Ohlédl se zvolna. Ve dveřích stojí šedý přízrak. Mlha.

Vstal a naslouchá chvíli hlasu moře. Vody se tiší.

Mlha stojí přede dveřmi, nahlíží do světnice, moře se přišlo za ním podívat až sem. Zavřel dveře a natáhl se na lože.

Už aby tu byl Ewald! Sören přece jen odvykl v městě samotě. Samota se tu stává tíživou. Zvláště někdy, když je na pobřeží noc. (39)

Před staletími zde byly lesy, bohaté lesy, ze kterých tekla pryskyřice do písku. Lesy ustupovaly moři, stromy zmizely, jen pryskyřice zůstala, zanesena pískem, jako poklad země.

Moře vzalo, moře dává. Dává moudře, po kouscích. To je, jako by člověk našel dukát. A Ewald tyhle dukáty sbírá rád. Zná už také všechny druhy jantaru, od bílé přes žlutou a hnědou do špinavě zelené. Třídí pečlivě všechny kousky hned v lodi, zvlášť druh „klar“, čistý, a zvlášť zkalený „knochig“.

Je to tak krásné, něco mezi lovem a hledáním pokladů. (111)

Tím rychlým postupem vět dostává vypravování živý spád, stále se v něm něco děje. Přispívá k tomu i hojnost přímé a polo-

přímé řeči a Pansenův dar jadrného humoru, projevující se v četných veselých situacích. Také svým přirovnáním dává autor často ráz humorný, na př.:

Moře s ní (lodí) teď zlostně lomcuje, je na ni rozhněváno jako kapitán, který přistihl spící hlídku (34). Když (Haakon) nastoupil hlídku, bylo moře čisté, prázdné, jako hospoda o Štědrém večeru (80). Pospíchá (Sören). Musí utéci moři. Prchá před ním, jako mravenec před potopou (158). Haakon se podobá velikému pavouku, nad světlem jsou jen ohnutá záda, která se drží světla dlouhýma rukama. Nad tím jsou červené tváře s chomáčem bílých vousů, jako mořský rak, zabalený v trávě. Tak nějak asi vypadají mořská strašidla (26).

Účast věcí a zvířat v ději zesiluje Pansen rád tím, že je zosobňuje; tak říká, že v majáku při přílivu „bývá malá dušička“ (22), nebo že den, odcházející přes moře a vracející se s druhé strany po dunách, má dlouhou cestu (26), že měsíc vyšel z mraků a Ewaldovi, který ztratil sekyru, „pomohl hledat“ (95), a pod. Často tak bývá užito slovesa a tím se jeho platnost ve vyjadřování silně zdůrazňuje; Pansen píše na př.: šedivé mraky pospíchají z moře nad pískové přesypy (18), vlny ho (člun) odkoply a hodily zpět (29), vletělo mu (leknutím) do tváří horko (37), slunce tančí po vodě a vlny zpívají ve větru (96) atd. I jiných ještě prostředků užívá Pansen, aby zrychlil a zpestřil proud vypravování, na př. často střídá vyprávěcí čas minulý a přítomný, v témž odstavci hbitě přebíhá od motivu k motivu, úmyslně nechává mezery ve vypravování, aby si je čtenář sám rychle domýšlel, atd. Zájem čtenářův je ustavičně napínán a ustavičně uspokojován, takže milý dojem z této knihy ho neopouští ani na chvíli.

Snaha vyjadřovat se co možná ustavičně v krátkých a hojně členěných větách má ovšem za následek značné rozmnožení rozdělovacích znamének, zvláště čárek. Pansen odděluje čárkou skoro každý větný člen uvozený srovnávací spojkou *jako* a *než,* zpravidla však docela zbytečně, a podobně je tomu také u přívlastku stojícího za podstatným jménem. Zato však se při vyjadřování v krátkých větách naskytne málo příležitosti k chybám proti dobrému pořádku slov. Jen tu a tam by bylo zapotřebí drobné úpravy v uspořádání Pansenových vět, aby se zachoval přirozený postup myšlenky a dostaly se k sobě výrazy, které k sobě náleží smyslem, anebo aby se vytvořila správná intonační linie s důrazovým vrcholem na konci, na př.: Esbjergský přístav volal malou plachetku z daleka zdviženými rameny jeřábů (65, m. zdaleka volal). Tak dobrou tresku ještě Ewald nejedl (49, m. Ewald ještě nejedl). ... aby síť mohla pod vodou otevřít co nejvíce velikou tlamu (169, m. co nejvíc otevřít). Na lov sleďů

už jezdí Kristian padesát let (179, m. už padesát let). Teď již musí vzbudit Ewalda (50, m. Ewalda vzbudit; důraz je na tom vzbuzení). Neuhýbá mu dost rychle s cesty (66, m. z cesty dost rychle). Naši pak dali děla do člunů a přepadali lodi na moři (126, m. dali do člunů děla) a p. Z příklonek stává na nesprávném místě spojka *však:* řekl však mi to jen tak příležitostně (28, m. řekl mi to však); tohle však je jiné moře (41, m. tohle je však); tají však se mu dech a bledne (60, m. tají se mu však dech) a pod. zpravidla, když se ve větě spojka *však* sejde s jinými příklonkami.

Těžko se snáší lehkonohý sloh Pansenův s jalovými větami vztažnými, stojícími místo vět hlavních. Jsouť takové věty vztažné v přímém rozporu se snahou vyjadřovat se v krátkých, samostatných úsecích, a proto ruší u Pansena ještě víc než v textech jiných; na štěstí se u něho vyskytnou jen zřídka, na př.: (rackové) klesnou v rychlém obratu k vodě, kde sledují hravě běh vlny (42, m. a tam hravě sledují); stačil právě stihnout loď, která se hned nato odstrčila kormidlem od nábřeží (166, m. a ta se hned poté). Na str. 110 je vztažná věta nevhodně připojena k přívlastku volnému: Sören zná všechna místa, kde moře hlodá zemi a obnažuje ložiska té vzácné pryskyřice, schované v písku po staletí, ze které se teď dělají ozdobné předměty a vzácné laky. Právě na takovýchto místech tedy měl Pansen zůstat věren své vyjadřovací methodě krátkých vět; dlouhá souvětí mu, jak se zdá, vůbec nesvědčí.

I jinak lze jen málo věcí vytknout mluvnické stránce této Pansenovy knihy. Většinou jsou to ojedinělé chyby, na př. Sörenovi zamrazilo pojednou v zádech (33, m. Sörena zamrazilo); Ewaldovi připadá, že je život racků nejšťastnějším na světě (107, m. nejšťastnější); ti už takovými nejsou (89, m. takoví); začal s přípravou na cestu (190, m. začal přípravu n. začal se připravovat); kambala o váze dvou centů (108, m. vážící n. mající dva centy). Citelněji vadí v prostém a jadrném slohu Pansenově vazba tak knižní, jako je genitiv srovnávací při komparativu: vlny písku jen o málo větší vln na moři (25, m. než vlny na moři), nejsou (bárky) o mnoho větší jejich lodi (67, m. než jejich loď), podob. 41, 36. Několikrát se projeví nejistota v užívání 7. pádu s předložkou *s* a bez ní: moře s ní (bójí) teď zlostně lomcuje (34, m. jí); vlny s ní (bójí) necloumají (27, m. jí); vlna smýkla s ní (lodí) prudce na šumivé pěny (136, m. jí); hraje si mohutným hákem (102, m. s mohutným hákem). Ve vazbách *věřiti nač* (t. j. věřiti več, v existenci čeho) a *naučiti se co* (m. čemu) se patrně projevuje působení jazyka obecného: nevěří na sledího krále (179), tady na to každý věří (129), ne-

věřil na předtuchu (154); chce ho to naučit pořádně (120), to ho naučil otec (167), to se naučil na vojně (t.), že ho to naučí na moři (t.) atd.; spisovné vazby to nejsou. Někde je neobvyklé spojení zaviněno snad pouhým přehlédnutím, na př.: pamatuje si na „šanghajování“ (190, m. pamatuje se); nemáš u sebe ani kousku vděčnosti (118, m. snad m. v sobě). Zřídka je opominuta náležitá determinace jména: nemůže představu zapudit (58, m. tu představu); oznámil jsi věc úřadům? (28, m. tu věc n. to).

Slovník Pansenův je nadprůměrně bohatý už proto, že obsahuje množství speciálních výrazů ze života na moři a v přímoří. Přesnost a spolehlivost Pansenových popisů můžeme posuzovat jen podle dojmu, kterým na čtenáře působí, neboť k důkladnějšímu přezkoumání se nám bohužel nedostává potřebných znalostí věcných. Ale že ten dojem je velmi opravdový, dosvědčí malá ukázka jednoho z nejhezčích míst „Pobřeží vraků“; je to popis lovu sleďů (str. 171 n.).

Kapitán dal do strojovny rozkaz k volné jízdě a pak plnou parou zpět. Natočil loď tak, že vítr přichází přímo ze strany. Jen tak je možno vypustit síť.

Nejdříve jde do vody čepec, za ním tunel a kluzné desky s bílými míči. A nad sítí se zavřely šedozelené vody. Kapitán při tom smekl čepici. Možná, že se modlí, nebo odříkává nějakou prosebnou formuli za šťastný lov. Pedersen je ze staré školy. Vypustili ještě 300 metrů vlečných lan.

Parník se dal zvolna do chodu, míří rychlostí čtyř uzlů k severu. Vlečná lana se sesmýkla na záď lodi.

Ewald je přidělen k „lotování“, k měření hloubky olovnicí. Naměřili 160 metrů, přesně tolik, kolik odhadl kapitán při vypouštění vlečných lan. Teď se musí „lotovat“ velmi často, aby se síť nesmýkala zbytečně po dně.

Na některých lodích už mají moderní „Echolot“, přístroj, který změří hloubku dna elektrickou vlnou. Stačí stisknouti vypinač, a hloubka se ukáže na ciferníku.

Ten by tu potřebovali. Námořník, který měří společně s Ewaldem hloubku, nadává při každém spouštění olovnice.

„Pořádný přístroj ten starý lakomec nekoupí, to ne! Pracujeme tu olovnicí jako dávno před Kolumbem.“

Za tři hodiny je čas vytáhnout síť. Kapitán pozoruje napětí vlečných lan, na kterých visí pod vodou síť. Podle jejich polohy na pažení usoudil, že je síť plná.

„Zvedat!“

Na palubě je všechno mužstvo, mimo strojníka, který má službu. Ten, co má volno, je zde také, místo aby spal.

Zavrčel parní rumpál, vlečná lana lezou zvolna z vody. Objevily se bílé míče jako hlasatelé tajemství, pak kluzné desky. Teď síť! Všechny ruce rvou síť na palubu, rvou se o ni s mořem. V síti se lesknou bílá těla ryb.

Hej rup! Hej rup!

— — — — — —

Moře šumí, o bok lodi naráží příboj a pomáhá zvedat síť. Pojednou lidé na palubě vykřikli.

Čepec sítě plove na vodě. Ryby jej vynesly. Je „naražen“, síť tam dole prošla středem nějakého hejna. Perleťová, lesklá hmota ryb se valí v příboji

u lodních boků, chvějící se, šupinatá hmota, naježená tisíci ploutví a posázená tisíci skelných očí. To je požehnání moře.

Rychle provaz pod čepec! Náklad musí na loď na dvakráte, aby se síť neprotrhla. Dvě stě centů ryb, to je veliká váha.

Zavrčel parní rumpál, obrovský čepec s rybami je nad palubou. Kormidelník přiskočil a rozvázal síť jediným trhnutím. Nestačil uskočit, hora lesklých ryb ho zavalila. Zahltila připravené kotce.

Teď ještě druhou půli čepce.

Mimo to je slovník Pansenův i jazykově správný. Vytknouti je třeba jen několik běžných chyb: západně od Islandu (48, m. na západ), přítel však vyhlíží tak divně (60, m. vypadá, hledí), Haakon je stále dobře naložen (22, m. je stále v dobré náladě, v dobrém rozmaru), tam se chytnou určitě západní větry (79, m. jistě, najisto, dojista). Častěji píše Pansen *nato* místo *potom, poté,* ale jen ve spojení „hned nato": hned nato si uvědomil, že... (18; podob. 182, 192 a j.). Zaměněna patrně jsou slova *jíl* (hornina) a *jílek* (tráva) ve větě: Steensen Kold na ni (hráz) vozil každého léta z veliké dálky jílek (12).

Proti tvarosloví se autor prohřešil jen několikrát: zlobí mne tu (33, m. mě), zrovna mne napadlo, jaké... (97, m. mě), ženou mně sem (153, m. mě), čekala na něho (91; je řeč o měsíci, tedy: na něj), celých dvacetčtyři hodin (181, m. celé dvacet čtyři hodiny anebo lépe: celých čtyřiadvacet hodin). U autora jinak tak pečlivého však nemile překvapují nesprávné tvary v 3. os. množ. čísla u sloves na *-ěti:* vyrábí se z něho ozdobné předměty (9, m. vyrábějí); na východ odtud tmaví zvolna nízké přesypy Jutska (25, m. tmavějí), mraky temní (122, m. temnějí), při střídání směru se zkouší čerpadla (184, m. zkoušejí).

Ani v pravopisu nedovedl se Pansen všude vyhnouti chybě. S Pravidly čes. pravopisu na př. nesouhlasí, když se píše: přívěšek u hodinek (158, m. přívěsek); Frízské pobřeží (12), z Fríska (179) m. Friské, z Friska; vypínač (172, m. vypinač); vléčná síť (169, m. vlečná); Markéta (168, m. Marketa); přistáli (204, m. přistali; podob. 20, 70, 136); ve vysoké tonině (27, m. tónině); nadechl z hluboka (15, m. zhluboka); od zadu (105, m. odzadu), hodně do prava (204, m. doprava); světlo strachy zkomírá (128; na str. 206 správně: v dálce skomírá oheň); strhal by loď (185, m. ztrhal); to se loď našplhá při slézání vodních vrchů (184, m. při zlézání); otevírá (86, m. otvírá; podob. 129, 198); odejel (165, m. odjel; podob. 132, 133, 134). Nejistotu projevuje autor také při psaní předložek *s* a *z*. Píše na př. 118: vítr přichází z levého, „přídního" boku, ale 119: loď teď dostává vítr s pravého boku; na str. 105: mají vítr s levého boku, přichází „čtvrt kola levobok záď", pěkně ani ne od zadu, ani přímo z boku; na str. 171: vítr přichází ze strany. Ale ve všech těch

spojeních je nepochybně týž význam směru a východiska, a proto by v nich měla být i táž předložka, a to *z*. Předložka *z* m. *s* by byla na místě i v těchto větách: neuhýbá mu (loďka parníku) dost rychle s cesty (66); parník, který je zahnal s cesty (68). Naopak by měla být předložka *s* ve spojení „kapitán zašel z můstku do kabiny" (185).

Přes tyto drobné výtky můžeme opakovati, co jsme řekli na počátku: že Pansenův román „Pobřeží vraků" je dílo neobyčejně zdařilé. Autor, skrývající se patrně za přijatým jménem, velmi podrobně zná prostředí v románu popisované a umí výstižně charakterisovat osoby. A ta dvojí vlastnost spolu se zdravým smyslem pro věcné a svěží, neotřelé vypravování ho velmi příznivě odlišuje od běžného průměru. Jistě také bude mít u našich malých čtenářů zasloužený úspěch. *P. Drobný.*

DROBNOSTI.

THÁM A TAMELE. Do nedávna mi byla tato dvě příjmení nejasná. Ani Kotík si jich v „Našich příjmeních" nepovšiml. V Mukačevě mě kdysi maďarský kolega poučil, že se Thamové vyskytují i mezi Maďary a že je to „dobře maďarské jméno". Teprve při pročítání jedné vlastivědné knížky[1]) se mi vyjasnilo. Místní jméno Thomingsdorf (1304 Tamichsdorf, 1350 Tamingdorf) spojuje tam na str. 163—164) dr. J. Roller se starým německým osobním jménem *Thamo*, pro něž má doklad z tamějšího kraje. Upozorňuje, že uvedené místní jméno bývá spojováno se slovem *Thomas*, jež se vyskytuje v rozličných obměnách, jako Thoma, Domes, Thomke, Denke, Demel, Tamel. V knížečce „Reclams Namenbuch" je vyloženo staroněm. jméno *Tammo* jako hornoněmecký domácký tvar jména *Dankmar*; myslím, že může býti i z jiných jmen začínajících *Ta-* neb *Da-*.

Jméno našich buditelů bratří *Thámů*,[2]) jejichž rod (podle Jakubce) pocházel z Rožďalovic, a zdrobnělinu *Tamele* lze bez obtíží vyložit ze starého jména *T(h)am(m)o* nebo je spojit se jménem *Thomas*. Záměnu samohlásek *o* a *a* můžeme vysvětliti tak, že ve tvaru *Tom* (uvádí jej Kotík, str. 32) a *Tomele* (u Kotíka je na uv. místě tvar *Tomala*) etymologické -o- bylo považováno za nářeční, lidové (srov. pražská příjmení Olbert, Olbrecht, Olt, Orct, Švorc, Najmon, Pachmon) a „opraveno" při úředním zapisování. Lze snad myslit i na to, že stará jména bývají spojována s novějšími, jako se na příklad u nás jméno Hynek stalo v době baroka překladem jména Ignác a jako dnes považují mnozí jméno Ivo za hypokoristický tvar

---

[1]) Landskroner Gemeindenbuch von Dr. Emil Lehmann.
[2]) Aspirace (h) je zde asi jen podle staršího písařského obyčeje, ale dnes se toto jméno s ní zpravidla i vyslovuje.

k jménu Ivan. Thámové jsou také stará rodina novoknínská; ve Valentových „Pamětech... N. Knína“ čteme: Thám (k r. 1713, 1718), Thán (1771, 1814), Chám (1713) — v posledním případě je asi špatně čteno neb napsáno písmeno *T*. V Pražském adresáři jsou tvary Thám, Thamm, Tamm, Thán, Tame, Tamme.

V něm. obcích u Ústí nad Orlicí[1]) se vedle jména *Tamele* (v Praž. adresáři i Tamelle, Tamel a Tamml) vyskytují též jiná příjmení se zdrobňující příponou *-ele* (známější je nám její tvar *-el:* Franzel), původně to domácké tvary křestních jmen: *Janele* i *Jahnel* (snad z Johann), *Portele* (asi z Bartholomäus; s nářečním *-o-*), *Hamele*, *Murkele* a p. V Praze (Praha má obyvatelstvo ze všech krajů) jsou vedle nich i podobná jména Jendele, Jiřele, Remele a j. Z Kotíka cituji: Jankele, Petele, Sebele. *J. Bš.*

VÝRAZ V ZÁVORKÁCH. (J. L.) Závorky jsou značky dvoučlenné, na př. ( ), [ ], —— a pod., a je tedy zcela přirozené, když jednotným číslem „závorka“ označujeme jeden díl té složené značky a množným číslem „závorky“ značku celou. Mluvíme potom o první nebo druhé závorce (srov. na př. výklad ing. E. Prandstettera v NŘ. XXII, 1938, 106 n.), ale o výraze *v závorkách,* nikoli „v závorce“. Také Pravidla čes. pravopisu LXII píší o *závorkách* (v množ. čísle), když mají na mysli značku celou; není ovšem dost přesné, když pak v druhé půli svého výkladu užívají Pravidla čísla jednotného: „Závorku píšeme, chceme-li naznačiti, že v slově některé písmeno nebo některá slabika nemusí být.“ Jednotné číslo nelze tu vyložit ani jako synekdochickou záměnu čísla množného a jednotného, neboť k něčemu takovému tu není naprosto žádného důvodu věcného ani slohového. Budeme tedy mluvit a psát o výrazech *v závorkách,* stejně jako říkáme *jezdit na lyžích, na bruslích,* a ne „na lyži, na brusli“, *chodit v punčochách, v botách,* a ne „v punčoše, v botě“, když mluvíme o celém páru. Totéž platí také o výraze *uvozovky.*

Předplatné na rok 1944 činí K 35·—.

„Naše řeč“ vychází v desíti sešitech o 24 stranách, a to každého měsíce, vyjímajíc prázdniny za roční předplatné 35 **K**, s pošt. zásilkou 36 **K**. Jednotlivá čísla jsou po 4 K.

Předplatné přijímají všechna knihkupectví, zejména nakladatelství Šolcovo a Šimáčkovo v Praze II, Spálená ulice č. 29. — Přihlášky předplatitelů, reklamace nedodaných čísel a podob. vyřizuje jen administrace „Naší řeči“ tamtéž.

Přejímati výklady „Naší řeči“ ve větším rozsahu do jiných spisů lze jen se svolením redakce.

Příspěvky rukopisné, časopisy výměnou a knihy na posouzení posílejte odpovědnému redaktorovi dr. **Jiřímu Hallerovi** v Praze XVI, Xaveriova 1. Redakce odpovídá dopisem jenom na dotazy, ke kterým je připojena známka na odpověď.

„Naše řeč“, číslo 4. Dne 20. dubna 1944. — Vydává za III. tř. České akademie věd a umění v Praze nakladatelství Šolc a Šimáček, spol. s r. o. v Praze. Odpovědný redaktor prof. dr. Jiří Haller. Vychází 10krát do roka. Užívati novinových známek povoleno. „Dohlédací poštovní úřad Praha 25.“ Tiskli Pour a spol. v Praze 1, Waldhauserova 17. Telefon 627-51-52.